



ΛΥ
ΚΕΙΟ

ΔΙΚΤΥΟ
Παυσανίας 2.0
ΑΠΟ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΣΤΟ ΜΟΥΣΕΙΟ



**Μουσείο
Ελιάς
και Ελληνικού
Λαδιού**

ΠΗΓΕΣ

ISBN 978-960-244-177-0

© 2015, ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ
Αγγ. Γέροντα 6, 105 58 Αθήνα
Τηλ.: 210 3256922 | Fax: 210 3218145
piop@piraeusbank.gr | www.piop.gr

Δίκτυο Πausanías 2.0
Από το σχολείο στο μουσείο



ΜΟΥΣΕΙΟ
ΕΛΙΑΣ
ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ
ΛΑΔΙΟΥ

Πηγές
για το λύκειο

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΟΜΑΔΑΣ ΣΥΝΤΑΞΗΣ
Νάνσυ Σελέντη

Πολιτιστική κληρονομιά

Η Βιομηχανική Αρχαιολογία είναι ένας σχετικά σύγχρονος κλάδος της αρχαιολογικής επιστήμης, ο οποίος, από τη δεκαετία του 1970 και ύστερα, έχει ως στόχο την προστασία των καταλοίπων της βιομηχανίας (μεταλλουργίες, κλωστοϋφαντουργίες, ελαιολιθία, βυρσοδεψεία, ορυχεία, ατμόμυλοι, σιδηροδρομικά δίκτυα, γέφυρες και ενεργειακοί σταθμοί, ναυπηγεία, φάροι κ.λπ.), την ανάδειξή τους ως μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς και συχνά την αξιοποίησή τους ως τουριστικού πόρου. Τις τελευταίες δεκαετίες, ο κλάδος ανέπτυξε σημαντική πρόοδο, όχι μόνον σε θεωρητικό/βιβλιογραφικό επίπεδο, αλλά και όσον αφορά τις αποκαταστάσεις και επαναχρήσεις κτηρίων βιομηχανικής κληρονομιάς και την ένταξή τους στο αστικό τοπίο και τη σύγχρονη αστική καθημερινότητα. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξή τους στο πρόγραμμα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, είτε ως αφορμή για τη μελέτη της τοπικής ιστορίας είτε ως παράδειγμα μελέτης κλάδων των θετικών επιστημών, της αρχιτεκτονικής, της μηχανικής και της τεχνολογίας, μπορεί να βοηθήσει τους μαθητές:

- Να γνωρίσουν θέματα που άπτονται της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς και να κατανοήσουν καλύτερα διάφορες πτυχές της νεότερης και σύγχρονης παγκόσμιας, ευρωπαϊκής και ελληνικής ιστορίας (Βιομηχανική Επανάσταση, οικονομικές, κοινωνικές και ιδεολογικές εξελίξεις, αρχιτεκτονική τυπολογία των βιομηχανικών κτηρίων κ.λπ.).
- Να αναγνωρίσουν την πολιτιστική κληρονομιά που συνδέεται με τα βιομηχανικά κτήρια του περασμένου και προπερασμένου αιώνα ως κομμάτι της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς και να συνειδητοποιήσουν την αξία της ως πολιτισμικού προϊόντος.
- Να γνωρίσουν τον κλάδο της επιστήμης της αρχαιολογίας που ορίζεται ως Βιομηχανική Αρχαιολογία, καθώς και τη διεπιστημονικότητα του συγκεκριμένου κλάδου (αρχαιολόγοι, ιστορικοί, αρχιτέκτονες, μηχανικοί, συντηρητές κ.λπ.), και ενδεχομένως να αντλήσουν στοιχεία για τον επαγγελματικό τους προσανατολισμό.
- Να αποκτήσουν αισθητική παιδεία, εκτιμώντας την αρχιτεκτονική τυπολογία των βιομηχανικών κτηρίων του 19ου αι.
- Να προβληματιστούν πάνω σε ζητήματα περιβάλλοντος και αειφόρου ανάπτυξης στο σύγχρονο αστικό τοπίο.
- Να συσχετίσουν τη βιομηχανική κληρονομιά με θέματα αξιοποίησης φυσικών και πολιτισμικών πόρων στη σύγχρονη επιχειρηματικότητα.
- Να εξοικειωθούν με ζητήματα αξιοποίησης της νεότερης πολιτιστικής κληρονομιάς, σε συσχετισμό με την τουριστική και ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη μιας τοπικής κοινωνίας που συνδέεται με τα νεότερα μνημεία, και ενδεχομένως να προσανατολιστούν και επαγγελματικά σε θέματα επιχειρηματικότητας.
- Να εξοικειωθούν με την αναζήτηση των πηγών (ΓΑΚ, αρχεία βιομηχανικών επιχειρήσεων, οικονομικά μεγέθη, φωτογραφικό αρχείο, μαρτυρίες κ.λπ.) και της βιβλιογραφίας: Έτσι προσεγγίζουν βιωματικά τη νεότερη και σύγχρονη Ιστορία, αποκτούν κριτική σκέψη, μαθαίνουν να προσεγγίζουν διαθεματικά τις πτυχές της σύγχρονης κοινωνικής και οικονομικής ιστορίας της πατρίδας τους.

Συγκεκριμένα, οι μαθητές εξετάζοντας μελέτες περίπτωσης, θα προσπαθήσουν να προβληματιστούν πάνω στον ρόλο των βιομηχανικών αυτών κτηρίων στην τοπική κοινωνία: α) κατά την εποχή που λειτουργούσαν ως επιχειρήσεις και β) κατά τη σημερινή εποχή, που λειτουργούν ως μουσεία - φορείς πολιτισμού. Συνεπώς, οι μαθητές, μελετώντας ένα βιομηχανικό κτήριο ως μελέτη περίπτωσης βιομηχανικής αρχαιολογίας, μπορούν να αποκομίσουν πολλά οφέλη. Μπορούν να αναπτύξουν κριτική σκέψη και να προσδιορίσουν τη δική τους ταυτότητα στον κόσμο όπου ζουν, ανακαλύπτοντας την πολυπλοκότητα της κοινωνίας και των έργων των ανθρώπων. Προσεγγίζουν βιωματικά την Ιστορία και μπορούν να κατανοήσουν βαθύτερα τις επιμέρους πτυχές της, που επιδρούν στους ανθρώπους και στις τοπικές κοινωνίες, οδηγούμενοι σε συμπεράσματα που αφορούν την εθνική, ευρωπαϊκή και παγκόσμια οικονομική και κοινωνική ιστορία.

Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

Ο προβληματισμός γύρω από τον βιωματικό χαρακτήρα της μάθησης είναι παλιός, αλλά πάντα επίκαιρος. Τελευταία γίνεται επίσης λόγος για την ανάγκη προώθησης καινοτόμων διδακτικών δράσεων που συνδέονται με τις νέες τεχνολογίες και τη διαθεματικότητα. Το ζητούμενο της σύγχρονης εκπαίδευσης δεν είναι να καταστήσει τους μαθητές πολιτισμικά εγγράμματους, αλλά να τους καταστήσει κριτικά εγγράμματους, ικανούς να αναγνωρίζουν, να κατανοούν και, κυρίως, να ερμηνεύουν ποικίλα κείμενα από τα οποία προκύπτει το νόημα του πολιτισμού του οποίου είναι συμμετοχοί. Η σύνδεση της πληροφορίας από το μουσείο με τη σχολική ύλη της Νεοελληνικής Γλώσσας, της Λογοτεχνίας και της Ιστορίας μπορεί να κάνει τους μαθητές να συνειδητοποιήσουν την κοινωνική φύση και σημασία όσων διδάσκονται στην τάξη. Και στην πράξη να μη μεταδίδουμε τυπική και συχνά άχρηστη γνώση, αλλά να τους μυήσουμε στη διαδικασία παραγωγής αυτής της γνώσης. Η εξάσκηση στη συν-ανάγνωση κειμένων, ιστορικών πηγών και λογοτεχνικών κειμένων προωθεί τον διάλογο των μαθητών. Η μαθησιακή διαδικασία, από διαδικασία αναζήτησης του κειμενικού νοήματος, μετουσιώνεται σε διαδικασία αναζήτησης του κοινού πολιτιστικού μας παρελθόντος, σεβασμού της συνεισφοράς του κάθε τύπου, αποδοχής της ετερότητας. Συγκεκριμένα, η άυλη πολιτιστική κληρονομιά σχετίζεται με παραδόσεις ή ζωντανές εκφράσεις που έχουν κληροδοτηθεί από τους προγενέστερους με τον προφορικό λόγο, όπως είναι οι λαϊκές παραδόσεις, οι γιορτές και οι τελετές, οι χοροί, οι παραστατικές τέχνες, οι κοινωνικές πρακτικές, οι γνώσεις και οι τεχνικές. Συνίσταται από συνήθειες κατά τη διάρκεια μιας συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, τρόπους και μέσα συμπεριφοράς μιας κοινωνίας, όπως κοινωνικές αξίες και παραδόσεις, έθιμα και πρακτικές, αισθητικές και πνευματικές αντιλήψεις, καλλιτεχνική έκφραση, γλώσσα, καθώς και άλλες πτυχές της ανθρώπινης πολιτιστικής δραστηριότητας. Η διατήρηση της άυλης κληρονομιάς είναι πιο δυσχερής από τη διατήρηση απτών αντικειμένων.

Η έμφαση στην εκπαίδευση για την άυλη πολιτιστική κληρονομιά θα συμβάλει στη συνέχιση εθίμων και παραδόσεων, ώστε να διασφαλίζεται η μεταβίβασή τους στις νέες γενιές. Η άυλη πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί κομμάτι της πολιτιστικής ταυτότητας των ανθρώπων, γίνεται πηγή έμπνευσης και δημιουργικότητας, συμβάλλει στην προώθηση του διαπολιτισμικού διαλόγου. Η προστασία της άυλης κληρονομιάς αποτελεί σημαντικό παράγοντα διατήρησης της πολιτιστικής ποικιλομορφίας μπροστά στην τάση ομογενοποίησης που προκύπτει από την παγκοσμιοποίηση. Η κατανόηση της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς διαφορετικών κοινοτήτων ενισχύει τον διαπολιτισμικό διάλογο και ενθαρρύνει τον αμοιβαίο σεβασμό για διαφορετικούς τρόπους ζωής, ενώ παράλληλα εμπλουτίζει τη γνώση και τα προσόντα που μεταβιβάζονται μέσω του πολιτισμού από τη μια γενιά στην άλλη.



Υλικός πολιτισμός

Το παρόν υλικό σχετίζεται με το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη. Πιο συγκεκριμένα, πρόκειται για μια διδακτική πρόταση που σκοπό έχει να δώσει γενικές ιδέες/κατευθύνσεις αλλά και συγκεκριμένες προτάσεις/δραστηριότητες στον/στην εκπαιδευτικό που θα ήθελε να συνδέσει το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού με τα διδακτικά αντικείμενα του λυκείου (Γενικού ή ΕΠΑΛ), στο πλαίσιο μιας ερευνητικής εργασίας (project), ενός πολιτιστικού προγράμματος, μιας μορφωτικής εξόρμησης, ακόμα και ενός καθημερινού μαθήματος στο διδακτικό αντικείμενο.

Το υλικό σχεδιάστηκε με τρόπο ώστε να μπορεί να αξιοποιηθεί τόσο από εκπαιδευτικούς που θα θελήσουν να επισκεφθούν τον χώρο του μουσείου όσο και από εκείνους που δεν θέλουν ή δεν μπορούν να πραγματοποιήσουν αντίστοιχη επίσκεψη με τα τμήματά τους. Επιπλέον, το υλικό μπορεί να αξιοποιηθεί αυτούσιο, ως έχει, αλλά και ως γενική ιδέα με τις ανάλογες προσαρμογές, για την προσέγγιση αντίστοιχων χώρων, οπουδήποτε και αν βρίσκονται αυτοί. Ο/η εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει όλες τις δραστηριότητες ή μέρος από αυτές.

Στους βασικούς στόχους συγκαταλέγεται η επιδίωξη οι μαθητές:

- Να εφαρμόσουν και να εξασκήσουν στην πράξη επιτόπου *γνώσεις* που έχουν αποκομίσει από το εκάστοτε διδακτικό αντικείμενο.
- Να καλλιεργήσουν δεξιότητες *συνεργασίας* και παρουσίασης/επικοινωνίας της ομαδικής τους δουλειάς.
- Να καλλιεργήσουν *στάσεις και συμπεριφορές*, λειτουργώντας με σεβασμό προς τον χώρο, την τοπική κοινωνία, τον συμμαθητή και τον διδάσκοντα, αλλά και λαμβάνοντας πρωτοβουλίες για οτιδήποτε χρειαστεί.
- Να συνειδητοποιήσουν τη *διαθεματικότητα* που διέπει διδακτικά αντικείμενα, τα οποία συνήθως στη σχολική πραγματικότητα και την καθημερινή αντίληψη λογίζονται ως διαφορετικά ή/και αντίθετης κατεύθυνσης, όπως η Νεοελληνική Γλώσσα και τα Μαθηματικά.
- Να συνδέσουν *το μουσείο* με την τοπική κοινότητα και τη σχολική τάξη, κάνοντας την έρευνά τους επιτόπια αλλά και ταξιδεύοντας στον χρόνο.
- Να καλλιεργήσουν *τη φαντασία και την εφευρετικότητα* τους και να προσεγγίσουν το μουσείο και την ιστορία του με τρόπο που να συνδέεται άμεσα με τα ενδιαφέροντα, τις αναζητήσεις και τους προβληματισμούς τους.

Κεντρικό άξονα στη δημιουργία των φύλλων εργασίας αποτελεί η σύζευξη του υλικού πολιτισμού και της μαθηματικής επιστήμης. Οι μαθηματικές δραστηριότητες παίρνουν αφορμή άλλοτε από τα εκθέματα του μουσείου και άλλοτε από τις πληροφορίες που μπορεί κανείς να αντλήσει από τις πινακίδες του μουσείου, κατά την επίσκεψη σε αυτό, ή και από τον Οδηγό του μουσείου σε περίπτωση που οι μαθητές δουλεύουν μακριά από το μουσείο. Τα μαθηματικά προβλήματα είναι πρωτότυπες εφαρμογές των μαθηματικών γνώσεων που αποκτούν οι μαθητές στις λυκειακές τάξεις. Οι μαθητές καλούνται να επιλύσουν «πραγματικά» προβλήματα, συνδυάζοντας έννοιες και τεχνικές από διαφορετικές περιοχές της διδακτέας ύλης, ακόμα και από διαφορετικές τάξεις, ενισχύοντας την αντίληψη του ενιαίου και της συνέχειας της ύλης των μαθηματικών που διδάσκονται στο σχολείο. Ο εκπαιδευτικός μπορεί να επιλέξει τα ερωτήματα που αντιστοιχούν στο ηλικιακό επίπεδο των μαθητών του.

Ταυτόχρονα, με την παρατήρηση αντικειμένων, επιχειρείται η μετάβαση στις αξίες, τις ιδέες, τις συμπεριφορές, τις συνήθειες και τα έθιμα μιας ολόκληρης κοινωνίας. Η Νεοελληνική Γλώσσα γίνεται στην πράξη όχημα επικοινωνίας των συμπερασμάτων που προέκυψαν από την παρατήρηση και τον μαθηματικό λογισμό. Για εμάς, τους δημιουργούς των δραστηριοτήτων, αυτό ήταν και το πιο ενδιαφέρον, καθώς απαιτεί δημιουργική ζύμωση, σύζευξη και άπλετη δημιουργικότητα.

Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία

Με έναυσμα την έκθεση του Μουσείου Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού στη Σπάρτη, προτείνουμε δραστηριότητες για μαθητές λυκείου με αντικείμενο τις εικαστικές και εφαρμοσμένες τέχνες (γλυπτική-κατασκευές, ανάγλυφα και μήτρες-παραγωγή πολλαπλών αντιγράφων, κινητικά γλυπτά-κατασκευές, γραφιστική, φωτογραφία και βίντεο) άμεσα συνδεδεμένες με τα προγράμματα σπουδών τους για τα εικαστικά και άλλα γνωστικά πεδία. Οι δραστηριότητες συνδέονται με τα μαθήματα: Καλλιτεχνική Παιδεία-Εικαστικά Α΄ Λυκείου, Ιστορία της Τέχνης Γ΄ Λυκείου, Στοιχεία Θεατρολογίας Α΄ Λυκείου, Χημεία, Αρχές Οικονομικής Θεωρίας Γ΄ Λυκείου. Οι δραστηριότητες στοχεύουν στην απόκτηση βιωματικής γνώσης μέσα από την καλλιέργεια και την ανάπτυξη αισθητικού κριτηρίου και δημιουργικότητας αλλά και δράσεων επιχειρηματικότητας, marketing-διαφήμισης, καθώς και τον συνδυασμό τους.

Η δραστηριότητα που έχει σχεδιαστεί για τους μαθητές της Α΄ Λυκείου είναι η κεντρική, πιο ανεπτυγμένη δραστηριότητα, η οποία ενέχει δράσεις και ζητήματα που αφορούν και τις άλλες δύο τάξεις του λυκείου. Γι' αυτές τις τελευταίες τάξεις, προτείνεται ο εκπαιδευτικός να επιλέγει στοχευμένα μία μεμονωμένη δραστηριότητα από το πλήρες φυλλάδιο, με μικρότερη ευρύτητα (π.χ. παρασκευή σαπουνιού) σε σχέση με κάποιο συγκεκριμένο μάθημα, όπως είναι το μάθημα επιλογής Ιστορία της Τέχνης ή τη Χημεία, με τη σκέψη ότι οι μαθητές βρίσκονται ούτως ή άλλως σε μια περίοδο εξειδίκευσης της γνώσης και έχουν περιορισμένο χρόνο. Ωστόσο, έχοντας διδαχθεί Εικαστικά στο γυμνάσιο και στην Α΄ Λυκείου, στο πλαίσιο του μαθήματος Καλλιτεχνική Παιδεία, μια παιδαγωγική ομάδα Β΄ ή Γ΄ Λυκείου μπορεί να πραγματοποιήσει και την κεντρική δραστηριότητα της Α΄ Λυκείου, είτε ως εμβάθυνση στο μάθημα είτε στο πλαίσιο κάποιας ερευνητικής εργασίας (project).

Το σκεπτικό της κεντρικής δραστηριότητας είναι οι μαθητές να προσεγγίσουν και να κατανοήσουν έννοιες, όπως:

- Η ιστορικότητα της ελαιοκαλλιέργειας και της ελαιοπαραγωγής στην Ελλάδα.
- Η σημασία της ελιάς για την καθημερινή ζωή, τη λατρεία και τον πολιτισμό διαχρονικά.
- Η οικονομική δυναμική που ενέχει η ελαιοκαλλιέργεια και η παραγωγή στο παρόν.

Στους στόχους των δραστηριοτήτων συγκαταλέγονται τα εξής:

- Να παραχθούν από τους μαθητές τεχνήματα και προϊόντα βασισμένα στις θεματικές και τα εκθέματα του μουσείου αλλά και στα σχολικά προγράμματα σπουδών.
- Να ασκηθούν οι μαθητές στην οργάνωση χώρου, χρόνου και υλικών σε επαγγελματικό-επιχειρηματικό επίπεδο.
- Να βιωθεί η διαδοχή σταδίων εργασίας και η τήρηση διαδικασιών για την παραγωγή και την πρωτογενή δημιουργία.
- Να έρθουν σε επαφή οι μαθητές με την παράδοση και τις ρίζες δράσεων που διατηρούνται στην εποχή μας ατόφια ή παραλλαγμένες.
- Να ενδυναμωθεί η αυτοπεποίθηση, η ενεργός συμμετοχή και η προσφορά στη ζωή και τη δημιουργία.
- Να τονιστεί η αξία της συλλογικής προσπάθειας για την παραγωγή ενός προϊόντος αλλά και γενικότερα στη ζωή, για την ολοκλήρωση κοινών στόχων.

Στην πρώτη δραστηριότητα, οι ομάδες καλούνται να οργανώσουν διαφημιστική καμπάνια για τα προϊόντα του συνεταιρισμού. Στη δεύτερη δραστηριότητα, καλούνται να κατασκευάσουν αναμνηστικά - πρωτότυπα αντικείμενα τέχνης για τους πελάτες του συνεταιρισμού και τους επισκέπτες του τόπου.

Από την άποψη της εικαστικής γλώσσας και δημιουργίας, θα ασχοληθούμε με έννοιες όπως σχεδιασμός, σχήμα-αφαίρεση-απλοποίηση-στιλιζάρισμα, ανάγλυφο και καλούπι-μήτρα, χύτευση,

πολλαπλά αντίγραφα τριδιάστατης μορφής, τριδιάστατη κατασκευή και συναρμογή ετερόκλητων υλικών, τριδιάστατες κατασκευές και κίνηση, σχέση μορφής και λειτουργίας, μέθοδοι και κώδικες οπτικής επικοινωνίας.

Επιχειρώντας τη βιωματική προσέγγιση της ελαιοπαραγωγής σε σύνδεση με τον πολιτισμό και την επιχειρηματικότητα, έχουμε την προσδοκία να ξεκλειδωθούν συνειρμοί και να ανοιχτούν δρόμοι, προς πολλές κατευθύνσεις, για αναφορές και συζητήσεις μέσα στην τάξη/ομάδα, όπως:

- Καλλιέργεια και παραγωγή ελιάς τότε και τώρα.
- Χρήσεις και σημασία της ελιάς και του ελαιόλαδου διαχρονικά στην οικονομία, στην καθημερινή ζωή, στις τελετουργίες.
- Ιστορία της τέχνης και λαϊκή παράδοση, καλλιτέχνες, τεχνικές και υλικά, σχέση τέχνης και οικονομίας, η σχέση της εικόνας με τη διαφήμιση και την προώθηση προϊόντων.

Οι δραστηριότητες απευθύνονται σε μαθητές λυκείου αλλά δυναμικά και σε ομάδες μαθητών μικρότερης ηλικίας ή και φοιτητές – με τις απαραίτητες προσαρμογές. Επίσης, οι δραστηριότητες μπορούν να αξιοποιηθούν σε πολλά επίπεδα, σε συνδυασμό με επίσκεψη στο μουσείο ή/και εργασία στη σχολική τάξη και στην τοπική κοινωνία, πριν και μετά την επίσκεψη.

Παιδαγωγικός σκοπός είναι η εργασία των μαθητών πάνω σε ένα πραγματικό παράδειγμα ζωής, όπως είναι ένας αγροτουριστικός συνεταιρισμός, η εμπειρία της ατομικής εργασίας σε πραγματικές συνθήκες και η συνεργασία των μαθητών μεταξύ τους, η βιωματική κατανόηση του καταμερισμού δραστηριοτήτων στο πλαίσιο ενός συνεταιρισμού.

Διδακτικοί στόχοι είναι η παρατήρηση, η έρευνα και η συγκέντρωση πληροφοριών από πηγές για τις τεχνικές του παρελθόντος, η επιλογή, η σύλληψη της ιδέας και η αποτύπωσή της στις τρεις διαστάσεις, η επαφή των μαθητών με τις πλαστικές τέχνες –ανάγλυφα, κατασκευές, κινητικά γλυπτά– και με πτυχές της ιστορίας τους, η επαφή με τη γραφιστική και το βίντεο ως μέσα προώθησης προϊόντων. Μέσα από τις δραστηριότητες των πλαστικών τεχνών, οι μαθητές θα γνωρίσουν την έννοια της συναρμογής διαφορετικών υλικών, την κατασκευή πρωτότυπου, μήτρας και αντιγράφου, καθώς και τη σημασία των καλουπιών για την παραγωγή πολλαπλών έργων.

Επίσης, οι μαθητές θα μελετήσουν τα εκθέματα του ΜΕΕΛ και έργα από την Ιστορία της Τέχνης και θα δημιουργήσουν δικά τους έργα. Θα έχουν επίσης την ευκαιρία να εργαστούν ομαδοσυνεργατικά, να ερευνήσουν πηγές, να οργανώσουν χώρο, χρόνο και ομάδες εργασίας. Θα βρεθούν αντιμέτωποι με επιλογές και θα χρειαστεί να αναλάβουν πρωτοβουλίες και να πάρουν αποφάσεις.

Οι δραστηριότητες δίνουν στον εκπαιδευτικό ποικίλες αφορμές για να προσεγγίσει διαθεματικά διαφορετικές πτυχές των Εικαστικών, καθώς και να πραγματοποιήσει ευρύτερες αναφορές και νοηματικές συνδέσεις με πολλά γνωστικά πεδία, όπως:

- Ιστορία και τοπική Ιστορία (Ελληνικός και Ευρωπαϊκός Πολιτισμός Α΄ Λυκείου Επιλογής).
- Αγροτική οικονομία - επιχειρηματικότητα - εμπόριο: Μέθοδοι εκμετάλλευσης γεωργικών προϊόντων, διακίνηση προϊόντων (Αρχές Οικονομίας Α΄ Λυκείου).
- Ιστορία Τέχνης: Παραδείγματα από την Ελλάδα και το εξωτερικό (Ιστορία Τέχνης Γ΄ Λυκείου).
- Καλλιτεχνική δημιουργία: Ελεύθερο σχέδιο, διακοσμητικό σχέδιο, γλυπτική, κατασκευές, μήτρες και πολλαπλά αντίγραφα τριδιάστατου αντικειμένου, Α. Κάλντερ - κινητική τέχνη, ελληνική λαϊκή παράδοση κ.ά. (Καλλιτεχνική Παιδεία Α΄ Λυκείου - Εικαστικά).
- Κοινωνιολογία-Επικοινωνία: Κοινότητα-κοινοτισμός και μεταφορά μνήματος – διαφήμιση - γλώσσα: πομπός-δέκτης, σημαίνον-σημαινόμενο (Κοινωνιολογία Γ΄ Γενικού Λυκείου).
- Γεωλογία-Χημεία: Διαδικασία δημιουργίας απολιθωμάτων στη φύση.

- Θέατρο: performance, «μαγικά» δρώμενα και τελετουργίες (Στοιχεία Θεατρολογίας Α΄ Λυκείου).
- Θρησκεία: Λατρευτικά έθιμα και τελετουργικά (Θρησκευτικά).

Για την υλοποίηση των δραστηριοτήτων χρειάζεται προετοιμασία, συντονισμός και καθοδήγηση των μαθητών από καθηγητή εικαστικών μαθημάτων, καθώς πρόκειται για σύνθετες δημιουργικές δραστηριότητα με χρήση εργαλείων σε συνθήκες εργαστηρίου. Τον συντονισμό των ομάδων θα μπορούσε εναλλακτικά να αναλάβει ομάδα εκπαιδευτικών διαφορετικών ειδικοτήτων, με την απαραίτητη συμμετοχή εκπαιδευτικού εικαστικών τεχνών. Οι δραστηριότητες, ως προς την εμβάθυνση, μπορούν να αξιοποιηθούν ποικιλοτρόπως, ανάλογα με τον χρόνο που θα αφιερώσει κάθε παιδαγωγική ομάδα στις θεματικές τους. Ο υπεύθυνος εκπαιδευτικός μπορεί να χρησιμοποιήσει μέρος των προτεινόμενων δράσεων, να εξαντλήσει τις προτάσεις ή να αναπτύξει δικές του σε συνεργασία με τους μαθητές. Τέλος, οι δραστηριότητες προσφέρονται ιδιαίτερα για διαθεματική ερευνητική εργασία στο πλαίσιο του σχολείου (μάθημα project) ή για την ανάληψη κάποιου προγράμματος (πολιτιστικό, περιβαλλοντικό κ.λπ.) μετά το τέλος του σχολικού ωραρίου.



Περιβάλλον

Η συγκεκριμένη διδακτική πρόταση αφορά το Μουσείο Ελιάς και Ελληνικού Λαδιού.

Η πρόταση σχετίζεται με το μουσείο και με πιθανή επίσκεψη, έστω και εικονική, σε αυτό.

Περιέχει φύλλα εργασίας, που αφορούν τις Φυσικές Επιστήμες (ΦΕ), Βιολογία, Φυσική και Χημεία.

Οι αρχές με βάση τις οποίες σχεδιάστηκαν είναι: αφενός η ευκαιρία να ζήσουν οι μαθητές αυθεντικές πειραματικές πρακτικές, και αφετέρου η χρήση των στοιχείων του μουσείου, ώστε το μουσείο να είναι το περιβάλλον αναφοράς για την προσέγγιση εννοιών και μεθόδων των ΦΕ.

Οι επιμέρους στόχοι αφορούν την ανάπτυξη και την καλλιέργεια από τους μαθητές γνώσεων, ικανοτήτων και στάσεων.

Πιο αναλυτικά, επιδιώκεται να αναπτυχθούν οι ακόλουθοι στόχοι:

A) Γνώσεις

Να γνωρίζουν, να εφαρμόζουν, να υπολογίζουν, να συγκρίνουν κ.ά.

B) Ικανότητες

- Διαπροσωπικής επικοινωνίας, συνεργασίας (επιχειρηματολογία, ελεύθερη έκφραση γνώμης, προσεκτική ακρόαση, σεβασμός του άλλου, αποδοχή διαφορετικής άποψης, διαχείριση προβλημάτων στην ομάδα, σύνθεση όλων των απόψεων).
- Εφαρμογής της γνώσης σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής.
- Ανάπτυξης δεξιοτήτων στη χρήση λογισμικού.
- Σχετικές με τον επιστημονικό τρόπο σκέψης (παρατήρηση, διατύπωση ερωτημάτων και υποθέσεων, σχεδιασμός και υλοποίηση των κατάλληλων ενεργειών για τη διερεύνησή τους, χειρισμός οργάνων και συσκευών, συλλογή στοιχείων, καταγραφή και ερμηνεία δεδομένων, έλεγχος υποθέσεων, διατύπωση συμπερασμάτων, παρουσίαση αποτελεσμάτων).
- Σχετικές με πολλαπλές νοημοσύνες (λογικομαθηματική, γλωσσική, οπτική-χωροταξική, κιναισθητική, διαπροσωπική, καλλιτεχνική, ενδοπροσωπική).

Γ) Στάσεις και συμπεριφορές

- Ανάπτυξη ενδιαφέροντος για τις φυσικές επιστήμες, με την αναγνώριση επιστημονικών προβλημάτων σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής.
- Δημιουργία θετικών στάσεων για τις φυσικές επιστήμες.
- Ενίσχυση της κοινωνικοποίησης, του σεβασμού και της συνεργατικότητας.
- Ευαισθητοποίηση και ανάπτυξη κριτικής σκέψης για περιβαλλοντικά θέματα.
- Συνειδητοποίηση της σύνδεσης των ΦΕ με άλλους γνωστικούς τομείς (λογοτεχνία, ζωγραφική, μουσική, κινηματογράφος, φωτογραφία) και ανάδειξη της διαθεματικότητας στο σχολικό πρόγραμμα.
- Ανάπτυξη θετικής στάσης, ενδιαφέροντος και δημιουργικότητας για τα μαθήματα.
- Τήρηση κανόνων ασφαλείας.

Κάθε φύλλο αφορά ένα αντικείμενο των ΦΕ και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ανεξάρτητα από τα άλλα γνωστικά αντικείμενα. Εναλλακτικά μπορεί να χρησιμοποιηθούν συγκεκριμένες δραστηριότητες από το κάθε γνωστικό αντικείμενο, ανάλογα με το επίπεδο των μαθητών ή τα διαθέσιμα υλικά στο σχολείο. Επίσης, κάθε φύλλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί είτε για μια μόνο επίσκεψη στο μουσείο είτε κατά τη διάρκεια ενός εξαμήνου project στο σχολείο.

Η συγγραφή των φύλλων δεν θα μπορούσε να γίνει χωρίς τη συζήτηση, τις ιδέες και τη βοήθεια συναδέλφων.

Πηγές

Πολιτιστική κληρονομιά

- Αγγριαντώνη, Χ. (2003). Βιομηχανική αρχαιολογία και κληρονομιά: επικοινωνίες και εντάσεις. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 89, 42-48.
- Βάση δεδομένων μουσείων, αρχαιολογικών χώρων και νεότερων μνημείων του ΥΠΠΟ. <http://odysseus.culture.gr>
- Βιομηχανική Αρχαιολογία. (1986, Φεβρουάριος). Θεματικό αφιέρωμα του περιοδικού *Αρχαιολογία και Τέχνες* 18. <http://www.archaiologia.gr/αρχειο-τευχών/?fc=1135&is=1601>
- Γενικά Αρχεία του Κράτους και περιφερειακά ΓΑΚ. <http://www.gak.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=1>
- Choay, F. (1992 réimpr. 1992, 1996, 1999, édition revue et corrigée). L'Allégorie du patrimoine, coll. *La Couleur des idées*, 271. Paris: Seuil.
- Choay, F. (2009, 22 Octobre). Patrimoine en questions: Anthologie pour un combat, coll. *La Couleur des idées*, 272. Paris: Seuil.
- Καλόγρη, Π., Μαργαρίτη, Φ. & Τσοκόπουλος, Β. (1986, Φεβρουάριος). Η βιομηχανική αρχαιολογία στον ελληνικό χώρο: μια πρώτη προσέγγιση. *Αρχαιολογία και τέχνες* 18, 8-14.
- Λούβη-Κίζη, Α. (2003, Δεκέμβριος). Η ιστοριογραφία και η βιομηχανική αρχαιολογία. *Αρχαιολογία και Τέχνες* 89, 49-52.
- Stratton, M. (επιμ.) (2000). *Industrial buildings, Conservation and regeneration*. London: E & FN Spon.
- Φιλιππίδης, Δ. (1986). *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Πελοπόννησος Α'*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Φιλιππίδης, Δ. (1988). *Ελληνική παραδοσιακή αρχιτεκτονική: Πελοπόννησος Β', Στερεά Ελλάδα*. Αθήνα: Μέλισσα.
- Χορμπά, Κ. (2012). *Η βιομηχανική αρχαιολογία και ο επαναπροσδιορισμός του δημόσιου χώρου. Παραδείγματα και τεχνικές από τον ευρωπαϊκό χώρο*. Ερευνητική εργασία, επιβλέπων καθηγητής: Τζομπανάκης, Α. Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών. Χανιά.

Άυλη πολιτιστική κληρονομιά

- Αγγελάκος, Κ. & Κόκκινος, Γ. (επιμ.) (2004). *Η διαθεματικότητα στο σύγχρονο σχολείο και η διδασκαλία της Ιστορίας με την χρήση πηγών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Burke, P. (2003). *Αυτοψία: Οι χρήσεις των εικόνων ως ιστορικών μαρτυριών*. Αθήνα: Μεταίχμιο. <http://www.unesco-hellas.gr/>

Υλικός πολιτισμός

- Αρχές Οργάνωσης και Διοίκησης Επιχειρήσεων Γ' Λυκείου*. Κεφάλαιο 1.
- Γλωσσικές Ασκήσεις Λυκείου*. Ορισμός, Από την ετυμολογία των λέξεων, Η παράγραφος, Στίξη.
- Διαχείριση Φυσικών Πόρων Β' Λυκείου*. Κεφάλαια 4, 5, 7.
- Έκφραση-Έκθεση Α' Λυκείου*. Περιγραφή, Αφήγηση, Παραγωγή Κειμένων: Ανακοίνωση, Προφορικός και γραπτός λόγος, Διάλογος.
- Έκφραση-Έκθεση Β' Λυκείου*. Η είδηση, Οργάνωση του λόγου, Σημειώσεις στον γραπτό λόγο, Σημειώσεις-Περίληψη, Βιογραφικά είδη.
- Έκφραση-Έκθεση Γ' Λυκείου*. Διαβάζω και Γράφω, Το άρθρο, Η πειθώ στη Διαφήμιση.
- Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας Γ' Λυκείου*. Από την αγροτική οικονομία στην αστικοποίηση.
- Θεματικοί Κύκλοι, Α', Β', Γ' Λυκείου*. Κεφάλαια 14, 15.
- Πολιτική Παιδεία Α' Λυκείου*.
- Πολιτική Παιδεία Β' Λυκείου*.
- Στοιχεία Γεωπονίας και Αγροτικής Ανάπτυξης Γ' Λυκείου*. Κεφάλαια 1, 2, 10.

Σύγχρονη πολιτιστική δημιουργία

- Ανούση, Ρ. (1995). *Το εικαστικό παιχνίδι*. Αθήνα: Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων Μέσης Εκπαίδευσης.
- Ardouin, I. (2000). *Η καλλιτεχνική Αγωγή στο Σχολείο* (μτφρ. Μ. Καρρά). Αθήνα: Νεφέλη.
- Arnheim, R. (1999). *Τέχνη και οπτική αντίληψη - Η ψυχολογία της δημιουργικής όρασης* (μτφρ. Ι. Ποταμιάνος). Αθήνα: Θεμέλιο.
- Γραμμικό Σχέδιο Β' Ενιαίου Λυκείου*. Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ.
- Clement, R. (1990). *The Art teacher's Handbook*. Cheltenham: Stanley Thornes.
- Efland, A.D. (1989). *A History of Art Education, Intellectual and Social Currents in Teaching the Visual Arts*. Teachers College Press.
- Εικαστικά Α' Γενικού Λυκείου*. Βιβλίο καθηγητή. (2001). Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, ΟΕΔΒ.
- Εικαστικά Α' Γενικού Λυκείου*. Βιβλίο μαθητή. (2013). Υπουργείο Παιδείας και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Εικαστική Παιδεία*. Ετήσια περιοδική έκδοση (1-30), Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων Μέσης Εκπαίδευσης.
- Ελεύθερο Σχέδιο Β' Γενικού Λυκείου*. Βιβλίο καθηγητή. (2012). Υπουργείο Παιδείας, Διά Βίου Μάθησης και Θρησκευμάτων, Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών και Εκδόσεων «Διόφαντος».
- Forrer, M. (1991). *Hokusai*. New York and London: Prestel.
- http://en.wikipedia.org/wiki/Artist%27s_multiple
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Linocut>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Shin-hanga>
- <http://en.wikipedia.org/wiki/Woodcut>
- Ιστορία της Τέχνης Γ' Ενιαίου Λυκείου*. (2004). Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, ΟΕΔΒ.
- Ίππεν, Γ. (1998). *Τέχνη του χρώματος* (μτφρ. Ι. Ομορφοπούλου). Αθήνα: Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων Μέσης Εκπαίδευσης.
- Kindler, A.M. (1997). *Child development in Art*. National Art Educational Association.
- Κοζάκου-Τσιάρα, Ό. (1998). *Εισαγωγή στην εικαστική Γλώσσα*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μέθοδοι και πρακτικές καλλιτεχνικής διδασκαλίας*. Σειρά dvd. Αθήνα: Ένωση Καθηγητών Καλλιτεχνικών Μαθημάτων Μέσης Εκπαίδευσης.
- Ρηντ, Χ. (2002). *Ιστορία της μοντέρνας ζωγραφικής*. Αθήνα: Υποδομή.
- Ρηντ, Χ. (1986). *Λεξικό εικαστικών τεχνών*. Αθήνα: Υποδομή.
- Robinson, M. (2005). *Arts and crafts international, the world's greatest art*. Flame Tree Publishing.
- Σάλλα Τ. (επιμ.) (2011). *Σύγχρονες Προσεγγίσεις στη Διδακτική της Τέχνης*. Τετράδια 23. Αθήνα: Νήσος.
- Φυρνιώ-Τζόρνταν, Ρ. (1981). *Ιστορία Αρχιτεκτονικής*. Αθήνα: Υποδομή.

Περιβάλλον

Γενική

- Frey, K. (1998). *Η μέθοδος project*. Αθήνα: Αφ. Κυριακίδη.
- Καμαρινού, Δ. (1998). *Βιωματική μάθηση στο Σχολείο*. Αθήνα: Paper graph.
- Κολιόπουλος, Δ. (2004). *Η διδακτική προσέγγιση του Μουσείου Φυσικών Επιστημών*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Χρυσοφίδης, Κ. (1998). *Βιωματική Επικοινωνιακή Διδασκαλία: Η εισαγωγή της μεθόδου project στο Σχολείο*. Αθήνα: Gutenberg.

Βιολογίας

Κυριτσάκης, Α. (2007). *Ελαιόλαδο*. Θεσσαλονίκη.
Λαζαρίδου-Αθανασιάδου, Μ. *Μορφολογία βλαστού-οφθαλμού*. Τμήμα Δασοπονίας, ΤΕΙ Καβάλας.
Οδηγός εργαστηριακών ασκήσεων Βιολογίας Γενικής Παιδείας Β΄ Γενικού Λυκείου.
Στοιχεία Γεωπονίας και Αγροτικής Ανάπτυξης Γ΄ Λυκείου.
Συσκευασία Τροφίμων Γ΄ Λυκείου ΕΠΑΛ.
Υγιεινή και ασφάλεια τροφίμων Γ΄ Λυκείου ΕΠΑΛ.
Φυτική Παραγωγή Β΄ Λυκείου ΕΠΑΛ.

Χημείας

Απαζίδου, Ο. & Μπάκα, Φ. *Παραγωγή βιοντίζελ με επεξεργασία φυτικών ελαίων*. ΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Επαγγελματιών Υγείας και Πρόνοιας, Τμήμα Διατροφής και Διαιτολογίας.
Βιολογία Α΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας.
Εθνικό Κέντρο Έρευνας και Τεχνολογικής Ανάπτυξης. <http://www.certh.gr/>
Εργαστηριακός οδηγός. Χημεία Β΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας. Παρασκευή σάπωνα, 53.
Ζαρκαδούλα, Μ. Μ. Sc. *Βιοντίζελ: επισκόπηση*. Συστήματα Διαχείρισης Ενέργειας και Προστασίας Περιβάλλοντος, ΕΜΠ και Παν. Πειραιώς.
Η χημεία με γεύσεις, χρώματα και αρώματα. ΕΚΦΕ Χαλανδρίου.
http://ct-srv2.aegean.gr/epaggelmata/present_prof.php?uniqueID=a0036&lng=Z3JIZWs
http://users.sch.gr/imarinakis/creation_viodiesel.htm
Θεοδώρου, Μ., Φελεκίδου, Α. & Θεοδωροπούλου, Γ. *Παραγωγή βιοντίζελ και βιοαιθανόλη*. ΤΕΙ Θεσσαλονίκης, Σχολή Γεωπονίας, Τμήμα Φυτικής Παραγωγής.
Καρώνης, Δ., Λόης, Ε. & Ζαννίκος, Φ. *Παραγωγή βιοντίζελ 1ns και 2ns γενιάς*. Εργαστήριο Τεχνολογίας Καυσίμων και Λιπαντικών, ΕΜΠ.
Κέντρο Ανανεώσιμων πηγών και εξοικονόμησης ενέργειας ΚΑΠΕ. <http://www.cres.gr/kape/index.htm>
Λυμπεράτος, Γ. (2013). *Παραγωγή μεθανίου και υδρογόνου από τα απόβλητα των ελαιολιτριβείων*. ΚΠΕ Καστρί Αρκαδίας.
Υπουργείο Περιβάλλοντος, Ενέργειας και Κλιματικής Αλλαγής. <http://www.ypeka.gr/Default.aspx?tabid=292>
Χημεία Β΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας.

Φυσικής

Ανδριανάκη, Μ. *Μελέτη και προσομοίωση συστήματος υγροβιότοπου επιφανειακής ροής για την επεξεργασία υγρών αποβλήτων ελαιουργείου*. Διπλωματική εργασία. Τμήμα Μηχανικών Περιβάλλοντος, Πολυτεχνείο Κρήτης.
Βλυσίδης, Α. (2013). *Παραγωγή και τεχνικές εξαγωγής ελαιόλαδου στην Ελλάδα και στην Ευρώπη*. ΚΠΕ Καστρί Αρκαδίας.
Βλυσίδης, Α. (2013). *Περιβαλλοντικά προβλήματα και η αναγκαιότητα ολοκληρωμένης προσέγγισης για την αειφόρο παραγωγή ελαιόλαδου*. ΚΠΕ Καστρί Αρκαδίας.
Βλυσίδης, Α. (2013). *Τεχνολογίες επεξεργασίας αποβλήτων ελαιολιτριβείων*. ΚΠΕ Καστρί Αρκαδίας.
Γεωλογία και Διαχείριση Φυσικών Πόρων Β΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας.
<http://eelink.net/pages/Teachers>
<http://footprint.wwf.org.uk/>
http://meropitopik.blogspot.gr/2009/10/blog-post_04.html
<http://www.ellet.gr/>
<http://www.env-edu.gr/Default.aspx>
<http://www.oliveoilpetrina.com/υδραυλικά-πιεστήρια/>
<http://www.pi-schools.gr/perivalontiki/>
<http://www.technologystudent.com/enerflsh/foot1.html>
Κυριακόπουλος, Χ. *Η αποδόμηση των υγρών αποβλήτων ελαιολιτριβείων μετά από εφαρμογή τους στο έδαφος*. Τμήμα Βιολογίας, Πανεπιστήμιο Πατρών.

Μουτσάτσου, Α. (2013). *Ισχύουσα νομοθεσία για την επεξεργασία των αποβλήτων των ελαιουργείων*. ΚΠΕ Καστρί Αρκαδίας.

Ντόλια, Σ. *Διαχείριση αποβλήτων ελαιουργείων*. Μεταπτυχιακό πρόγραμμα ΕΜΠ και Πανεπιστήμιο Πειραιώς.

Το ελαιόλαδο: μια εκπαιδευτική προσέγγιση. (2007). ΚΠΕ Μακρινίτσας.

www.elies-ladikalamatiano.gr/olive/the-mill/diakhorismostoukhumou.html

www.kpe.gr

Φυσική Α΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας.

Φυσική Β΄ Λυκείου Γενικής Παιδείας.

Φυσική Β΄ Λυκείου Προσανατολισμού.



ΣΥΝΤΕΛΕΣΤΕΣ

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ

Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΜΒΟΥΛΟΣ ΠΙΟΠ

Κωνσταντίνος Καρτάλης, Αναπληρωτής Καθηγητής Πανεπιστημίου Αθηνών

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΠΑΡΑΚΟΛΟΥΘΗΣΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ

Έλια Βλάχου, Υπεύθυνη ΠΙΟΠ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Χριστόδουλος Ρίγγας, Μαρία Φασουλά, Ντορίνα Μοσχονά

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΜΟΥΣΕΙΩΝ

Αλεξάνδρα Τράντα, Άννα Καλλιδικίδου

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΛΟΓΙΣΤΗΡΙΟΥ

Μαρία Κασμά

ΟΜΑΔΑ ΣΥΝΤΑΞΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟΥ ΥΛΙΚΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ:

Νάνσυ Σελέντη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, M.A. IN GALLERY STUDIES

ΑΞΟΝΑΣ / ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:

Κατερίνα Τζάμου, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, DOCTORAT EN HISTOIRE DE L'ART

ΑΞΟΝΑΣ / ΑΨΛΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ:

Αθηνά Βιολάκη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, Μ.Δ.Ε. ΣΤΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

ΑΞΟΝΑΣ / ΥΛΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ:

Παναγιώτα-Κυριακή Μπιτζελέρη, ΦΙΛΟΛΟΓΟΣ, Μ.Δ.Ε. ΣΤΗ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΩΣ ΞΕΝΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

Θάνος Πετρόπουλος, ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΟΣ, Μ.Δ.Ε. ΣΤΗ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΚΑΙ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΤΩΝ ΜΑΘΗΜΑΤΙΚΩΝ

ΑΞΟΝΑΣ / ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ:

Τζελίνα Πάλλα, ΕΙΚΑΣΤΙΚΟΣ

ΑΞΟΝΑΣ / ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ:

Φώτης Βαλλίνας, ΦΥΣΙΚΟΣ, MSc. IN PHYSICS EDUCATION

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Ανδρέας Παππάς

ΓΡΑΦΙΣΤΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ

Μαρία Ζαχαριουδάκη

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Μάρκος Κουκλάκης

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ-ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ

Συλβί Ρηγοπούλου

ΕΚΤΥΠΩΣΗ

M-S Press A.E.

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ

POLARIS Εκδόσεις

ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗΣ:

Ουρανία Καραγιάννη, Μαρία Δασκαλάκη



**ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ
ΟΜΙΛΟΥ ΠΕΙΡΑΙΩΣ**

ISBN 978-960-244-177-0



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο



**ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ**
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ